UFÜ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ
FIU JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

Yavaş, N., Uluslararası Final Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (UFUSOBED)/ FIU Journal of Social Sciences and Humanities (FIU JOSSH)1-2 (2025-2) DOI 10.29329/ufusobed.2025.1337.8

DOI:
10.29329/
ufusobed.2025.1337.8
Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş / Arrival
15.01.2025

Kabul /Accepted
14.06.2025

Nurullah Yavaş
Doktora öğrencisi,
Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Halkbilimi Anabilim Dalı,
nurullah_yavas@hotmail.com,
ORCID: 0009-0004-6118-3426

Metadata from Crossref

SCREENED BY iThenticate Professional Plagiarism Prevention

OPEN ACCESS

Yeni Etnografide Maddi Dönüş ve Arjun Appadurai'nin Nesne Merkezli Yaklaşımı

Öz

Bu makalede, antropolojide son yıllarda ivme kazanan "maddi dönüş" kuramsal yönelimini, Arjun Appadurai'nin nesne merkezli yaklaşımı bağlamında yeniden ele alıyor; bu yaklaşımın etnografik yöntem ve kültürel analiz üzerindeki etkilerini teorik ve metodolojik boyutlarıyla inceliyorum. Klasik antropolojide insan-merkezli yaklaşım, kültürel nesneleri çoğunlukla dilin ve ritüelin taşıyıcısı olarak görmüş; onları toplumsal yapının yüzeyindeki ikincil yansımalar olarak konumlandırmıştır. Oysa son yıllarda gelişen yeni kuramsal yönelimler, bu bakış açısını sorgulayarak maddi dünyanın analizdeki rolünü ön plana çıkarmıştır. "Maddi dönüş" yalnızca kültürel çözümlemeyi genişletmekle kalmaz; etnografik yöntemi de duyusal, bedensel ve maddi boyutlarıyla yeniden düşünmeyi mümkün kılar. Bu bağlamda, Appadurai'nin yaklaşımı, nesneleri yalnızca sembolik taşıyıcılar olarak değil; toplumsal ilişkileri kuran ve dönüştüren dinamik aktörler olarak ele alır. "Değerin dolaşımı" ve "nesnelerin sosyal yaşamı" kavramları, nesnelerin üretim, değişim ve tüketim bağlamlarında sürekli yeniden konumlandığını ortaya koyar. Bu kuramsal zemini Bruno Latour'un aktör-ağ kuramı ve Sarah Pink'in duyusal etnografisiyle birlikte ele alıyor; yüksek lisans çalışmam kapsamında Sakarya'da gerçekleştirdiğim saha deneyimiyle ilişkilendiriyorum. Keşkek kazanı, tahta kaşık, odun ateşi ve mekânsal düzen gibi unsurların yalnızca teknik araçlar değil; topluluğun ritmini belirleyen, sosyal hiyerarşileri şekillendiren aktörler olduğunu gözlemledim. Bu nedenle kültürel nesneleri sabit kategorilerle değil; bağlamsal, ilişkisel ve bedensel dinamiklerle ele almanın hem etnografik gözlem hem de yazı açısından dönüştürücü bir imkân sunduğunu savunuyorum.

Anahtar sözcükler: *postmodern etnografi, insan sonrası etnografi, yapay zekâ, ortak yazarlık, ilişkisel etik*

The Material Turn in New Ethnography and Arjun Appadurai's Object-Centered Approach

Abstract

In this article, I revisit the theoretical orientation of the "material turn," which has gained significant momentum in anthropology in recent years, through the lens of Arjun Appadurai's object-centered approach. I aim to examine its impact on ethnographic method and cultural analysis in both theoretical and methodological dimensions. For a long time, classical anthropology's human-centered approach shaped cultural interpretation through discourse, symbols, and representation, often positioning cultural objects merely as carriers of language and ritual. In this framework, objects were viewed as secondary reflections on the surface of social structure -passive elements in the production of meaning. However, theoretical shifts in the discipline over the past few decades have challenged and displaced this entrenched perspective, bringing forth new frameworks that foreground the role of the material world in analysis. The material turn has not only expanded the boundaries of cultural interpretation but has also enabled a more holistic perspective that centers the sensory, embodied, and material dimensions of ethnographic practice. In this context, Appadurai's object-centered approach offers a theoretical framework that goes beyond classical modes of representation. He conceptualizes cultural objects not merely as vessels of symbolic meaning but as dynamic actors that generate and transform social relationships, endowed with varying meanings in specific contexts. Through concepts such as "the circulation of value" and "the social life of things," he argues that objects do not carry fixed or universal meanings but are constantly repositioned within practices of production, exchange, consumption, and disposal. I integrate this theoretical framework with Bruno Latour's Actor-Network Theory and Sarah Pink's sensory ethnography, rethinking it through my fieldwork conducted in Sakarya during my master's research. Rather than focusing solely on the making of keşkek -a traditional dish- I examined its representation in collective memory, its role in ritual contexts, and how it is reproduced across different social settings. I observed that elements like the keşkek pot, wooden spoon, wood fire, spatial arrangement, and bodily movements are not just technical tools but actors that structure communal rhythms, shape social hierarchies, and reinforce cultural belonging. Thus, I argue that considering cultural objects not through fixed categories but through contextual, relational, and embodied dynamics offers a transformative potential for both ethnographic observation and writing.

Keywords: *Arjun Appadurai, material turn, circulation of object, sensory ethnograpy, actor-network theory*

Giriş

Etnografinin klasik döneminde kültür, ağırlıklı olarak söylem, ritüel ve sözlü anlatılar üzerinden tanımlanıyor; kültürel anlamın üretimi dilsel temsilin sınırlarında kavramsallaştırılıyordu. Ancak 1980'li yıllarda James Clifford ve Geogre E. Marcus'un editörlüğünde hazırlanan Writing Culture-The Poetics and Politics of Ethnography kitabıyla ortaya çıkan temsil krizi, bu yaklaşımların sınırlarını görünür kıldı. Bu kriz, araştırmacıları kültürel olguları yalnızca simgesel ya da dilsel düzeyde değil; aynı zamanda maddi varlıklar, nesneler, mekânlar ve bedenler aracılığıyla analiz etmeye yöneltti. Bu bağlamda gelişen maddi dönüş, yalnızca yeni bir kuramsal yönelimi değil, aynı zamanda etnografik yöntemin de sınırlarını geliştiren yapısal bir kırılmayı da temsil etmektedir. Kültür, yalnızca anlatılan değil; aynı zamanda dokunulan, hissedilen ve gündelik yaşamda deneyimlenen bir şey olarak düşünülmeye başlandı.

Bu kuramsal çerçeve, saha çalışmam sırasında henüz kuramsal olarak içselleştirilmiş olmasa da, sonrasında yürüttüğüm teorik okumalar aracılığıyla geriye dönük bir değerlendirme yapmamı sağladı. Özellikle Arjun Appadurai'nin nesne merkezli yaklaşımı, yüksek lisans tez çalışmamda göz ardı ettiğim maddi ve duyusal unsurların kültürel analizdeki yerini yeniden düşünmemi mümkün kıldı. Yüksek lisans tez çalışmam sırasında 2023-2024 yıllarında Sakarya'da geleneksel mutfağın şehrin hafızasındaki yerine dair gerçekleştirdiğim ve keşkeğin nasıl yapıldığından ziyade nasıl hatırlandığına odaklandığım saha çalışmasında bir yılı aşkın sürede üç bin kilometre yol yaparak doğduğum ve büyüdüğüm şehri köşe bucak dolaşarak hafızalarda yer alan hikayelerin peşine düştüm; aynı zamanda da keşkeğin yapımına dair maddi unsurları derledim. Keşkek üzerine yaptığım araştırmamda, bu yemeğin yalnızca bir ritüel unsuru değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma, kolektif bellek ve kimlik inşasında nasıl merkezi bir rol üstlendiğini göstermeye çalıştım. Ancak daha çok keşkeğin kültürel anlamına, yani onun kimlik, tören ve gelenek gibi içeriksel temsillerine odaklandım. Bu süreçte, keşkeğin sadece bir sembol değil, aynı zamanda farklı üretim-tüketim ilişkilerine, mekânsal ve bedensel deneyimlere, ekonomik ve sosyal bağlamlara bağlı olarak sürekli

biçimde anlam kazanan bir nesne olduğunu yeterince tartışmadığımı fark ettim. Bu çalışmayla da, sahada birebir deneyimlediğim kültürel pratikleri, çağdaş kuramlarla ilişkilendirerek yeniden düşünmeyi amaçladım. Yüksek lisans tez çalışmam sırasında edindiğim tecrübeleri "maddi dönüş" üzerinden yeniden düşünmek ve edindiğim kuramsal birikim ile keşkek gibi gündelik yaşamın içinde yer alan, sıradan görünen ancak taşıdığı sembolik, sosyal ve tarihsel anlamlarla katmanlaşan bir kültürel pratiği bir araya getirmek istedim. Bu arayış, beni özellikle maddi kültür çalışmalarının önemli temsilcilerinden biri olan Appadurai'nin düşünsel evrenine yöneltti.

Bu makalede yeni etnografideki "maddi dönüş" yaklaşımını, 1949 yılında Hindistan'da doğan ve yüksek lisans ve doktora çalışmalarını Chicago Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde gerçekleştiren Appadurai'nin *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* (1986) adlı editöryal çalışması üzerinden ele alıyorum. İlk olarak, maddi dönüşün ortaya çıkış süreci ve teorik arka planı açıklıyor, ardından Appadurai'nin akademik yaşamı ve katkılarını tanıtıyorum. Appadurai'nin kitabının yapısını, anlatı biçimini, teorik referanslarını ve etnografik yazı üzerindeki etkilerini analiz ediyorum. Sonrasında Appadurai'nin yaklaşımına yöneltilen eleştirileri ele alarak, özellikle Daniel Miller, Craig Calhoun ve Nancy Munn gibi isimlerin değerlendirmelerine yer veriyorum. Kendi akademik pozisyonum da bu çerçevede açıklayarak, bu yaklaşımın saha deneyimime ve yazı pratiğime nasıl katkı sunduğu aktarıyorum. Ayrıca maddi dönüşün iki kurucu figürü olan Appadurai ve Daniel Miller'ın teorik yaklaşımlarını ve metodolojik önceliklerini karşılaştırmalı olarak ele alıyorum. Appadurai daha çok nesnelerin dolaşımı ve değer üretimi üzerinden çalışırken, Miller gündelik yaşamın içindeki kullanım pratiklerine ve duygusal ilişkilere odaklanır. Bu karşılaştırma, maddi kültürün farklı boyutlarını ortaya koymak ve maddi dönüşün çok katmanlı yapısını anlamak açısından önem taşımaktadır. Son bölümde ise, maddi dönüşün antropolojiye ve sosyal bilimlerin diğer alanlarına sunduğu katkıları genel olarak değerlendiriyorum. Bu dönüşün duyusal antropoloji, yeni materyalizm ve post-hümanizm gibi yaklaşımlarla kesişim noktalarını açıklıyor; ayrıca kültürel miras, medya çalışmaları, tüketim kültürü gibi alanlara nasıl taşınabileceği üzerine tartışmalar sunuyor. Son olarak, bu kuramsal yönelimin benim etnografik yazı pratiğime olan etkilerini değerlendirerek, temsilin

sınırlarının maddi olan üzerinden nasıl aşılabileceği sorusu etrafında düşünsel bir kapanış yapıyorum.

1. Antropolojide Nesnelere Bakışın Değişimi

Antropoloji disiplini, özellikle 20. yüzyılın ilk üççeyreğinde kültürü anlamak için insan davranışlarını, sembolleri, ritüelleri ve sözlü anlatıları merkeze almıştır. Bu dönemde Claude Lévi-Strauss'un yapısalcı yaklaşımı, Clifford Geertz'in yorumlayıcı antropolojisi gibi etkili kuramsal yönelimler, kültürel analizde dilsel ve simgesel temsile ağırlık vermiştir. Bu çerçevede nesneler çoğunlukla sosyal ilişkilerin yüzeyine yansıyan, ikincil ve pasif unsurlar olarak değerlendirilmiş; asıl ilgi özne merkezli anlatıların üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak 1980'lerin sonlarından itibaren, özellikle 1990'lı yıllarda hız kazanan ve 2000'li yıllarda kuramsal etkisini genişleten "maddi dönüş" (*material turn*), bu yerleşik yaklaşımı köklü biçimde sorgulamaya başlamıştır. Bu yeni yönelim, nesneleri yalnızca kültürel anlamların yansıtıcısı olarak değil; toplumsal ilişkilerin kurulmasında, sürdürülmesinde ve anlamların üretilmesinde etkin rol oynayan maddi özneler olarak yeniden konumlandırmıştır. Bu süreçte Appadurai, Marvin Harris ve Bruno Latour gibi isimlerin çalışmaları, nesnelerin toplumsal ilişkilerde sadece pasif araçlar değil, etki eden, anlam taşıyan ve farklı bağlamlarda farklı değerler kazanan aktif unsurlar olduğunu savunarak bu konuda yapılan teorik tartışmaları geliştirmiştir.

Maddi dönüşün erken dönem izlerini, kültürel materyalizm gibi yaklaşımlarda izleyebiliyoruz. Kültürel materyalizm kuramıyla tanınan Amerikalı antropolog Marvin Harris (1927–2001), özellikle 1960'lı ve 70'li yıllarda kültürel davranışların arkasında yatan maddi nedenleri çalışmalarında ifade etmiştir. Harris'in geliştirdiği kültürel materyalizm kuramı, kültürel pratiklerin, sembollerin ve inanç sistemlerinin özünde ekonomik, çevresel ve teknolojik koşullarla şekillendiğini savunur. Ona göre ideolojik ya da simgesel görünen pek çok kültürel öğe, aslında maddi yaşam koşullarının bir sonucudur (Greenwood, 2018; 172-173). Bu yaklaşımın en bilinen örneklerinden biri, Harris'in *Cows, Pigs, Wars and Witches: The Riddles of Culture* (1974) adlı popüler çalışmasında yer alan, Hindistan'da ineklerin kutsal kabul

edilmesine ilişkin yorumudur. Harris'e göre bu durum, yüzeyde dinsel bir inanç gibi görünse de, aslında ineğin Hindistan'daki tarım ekonomisi içinde taşıdığı işlevsel değerle ilgilidir. İnekler, süt üretimi, gübre sağlama ve tarım işlerinde kullanıldıkları için doğrudan öldürülmeleri ekonomik açıdan rasyonel değildir. Bu nedenle, dinsel kutsallık söylemi, pratikte ineğin korunmasına hizmet eden bir strateji olarak işler (Harris, 1974, s. 15–17). Ancak Harris'in yaklaşımında nesneler hâlâ, insan davranışlarının yansıtıcıları ya da araçsal anlam taşıyan unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Yani nesne, insan topluluklarının stratejik davranışlarını açıklamak için kullanılan bir araçtır; kendi başına toplumsal ilişkileri kuran ya da dönüştüren bir aktör olarak görülmez. Bu yönüyle kültürel materyalizm, maddi dönüşün öncülü sayılsa da, nesnelere toplumsal özne rolü tanıyan daha radikal kuramların henüz dışında kalır. Bu noktada, maddi kültürün sadece işlevsel ya da yansıtıcı bir unsur değil, toplumsal ilişkileri kuran aktif bir unsur olarak ele alınması, Appadurai'nin yaklaşımıyla belirginleşir.

Appadurai'nin editörlüğünü yaptığı *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* (1986) adlı eser, maddi dönüşün temel kurucu metinlerinden biri olarak kabul edilir. Appadurai, nesnelerin durağan değil; üretim, değişim, tüketim ve elden çıkarma süreçlerinde kimlik ve değer kazanan toplumsal aktörler olduğunu savunur. Ona göre nesneler sadece sembolik anlamlar taşımaz, aynı zamanda bu anlamları üretirler (Appadurai, 1986, s. 3). Aynı nesne bir kişi için aile yadigârı, bir başkası içinse ekonomik bir kaynak olabilir. Appadurai'nin geliştirdiği "değer rejimleri" (*regimes of value*) kavramı, nesnelerin değerinin sabit değil, bağlamsal ve ilişkisel olarak üretildiğini vurgular. Örneğin saha araştırmam sırasında aynı şehir sınırları içinde, farklı bağlamlarda pişirilen keşkeklerin çok farklı anlamlar taşıdığını gözlemledim. Sakarya'nın en yüksek noktada yer alan köylerinden birinde katıldığım keşkek ritüelinde, Ramazan Bayramı'nın birinci günü, tüm köy halkının imece usulüyle keşkek hazırlayıp, bayram namazı sonrası köy konağında herkese dağıtıldı. Keşkeğin pişirildiği ilk saatlerde daha önce ismi bildirilmiş tüm hasta komşulara özel olarak keşkek paketlenerek gönderildiği anlarda ben de bu hazırlıklara dahil oldum. Bu bağlamda keşkeğin, yalnızca bir bayram yemeği değil; kolektif aidiyetin, paylaşımın, topluluğa dâhil edilmenin,

komşuluk ilişkilerinin ve ortak dini duygunun pekiştirildiği bir topluluk pratiği haline geldiğini gözlemledim. Ancak aynı yemeğin, şehrin başka bir mahallesinde bayram günü yalnızca aile bireyleri için evde pişirildiğine ve gelen misafirlere "bayram ikramı" olarak sunulduğuna tanık oldum. Burada keşkek, daha çok ev içi misafirperverliğin, mahrem alanın ve kişisel itibarı gösterme arzusunun bir parçası hâline gelmişti. Aynı yemeğin bir bağlamda herkesin emeğiyle üretilip herkese açık bir biçimde dağıtılması, başka bir bağlamda ise özel alan içinde seçili misafirlere sunulması, Appadurai'nin ifade ettiği gibi, nesnelerin farklı değer rejimleri içinde nasıl farklılaşan anlamlar kazandığını açık biçimde ortaya koyuyor.

Appadurai'nin nesneleri değer rejimleri içinde anlam kazanan toplumsal aktörler olarak konumlandırarak, maddi kültürün durağan ve edilgen değil, bağlamsal ve işlevsel biçimde dönüştüğünü göstermektedir. Ancak Appadurai'nin çerçevesi, nesnelerin toplumsal ilişkileri kurmak yerine, o ilişkiler içindeki dolaşımlarını takip etmeye yöneliktir. Bir başka deyişle, nesneler hâlâ ilişkilerin izleyicisi, dinamik bir temsilcisidir; ancak ilişkileri inşa eden kurucu özneler olarak tam anlamıyla sahneye çıkmazlar. İşte bu noktada, Fransız bilim ve teknoloji kuramcısı Bruno Latour'un yaklaşımı, maddi olanın toplumsal yapıyı kurucu unsur olarak nasıl şekillendirdiğini düşünmemizi sağlar. Özellikle bilim sosyolojisi, teknoloji çalışmaları ve felsefe alanlarındaki fikirleriyle tanınan Latour, sosyal bilimlerde "toplum" kavramına dair köklü bir eleştiri getirerek, sosyal olanın yalnızca insanlar arasında kurulan ilişkilerle değil, insan ve insan olmayan aktörlerin etkileşiminden doğan bir ağ olduğunu öne sürer (Latour, 2005; 4-5). Bu yaklaşım, aktör-ağ kuramı" (*actor-network theory*) olarak bilinir. Bu teoriye göre, toplum statik bir yapı değil; sürekli olarak yeniden kurulan, insan ve insan olmayan aktörlerin bir araya gelerek oluşturduğu dinamik bir ağdır. Bu ağ içinde her unsur, ister insan ister nesne olsun, bir etki üretme kapasitesine sahip konumdadır. Yani her biri bir etki yaratabilir, bir süreci yönlendirebilir veya engelleyebilir. Nesneler burada pasif fonlar değil, toplumsal olayların içindeki aktif bileşenlerdir. Latour'un toplumun nesneler olmadan var olamayacağına dair vurgusu (2005; 71-74), toplumsal olanı yalnızca kültürel anlatılar ve söylemler üzerinden açıklamanın sınırlarını görmemizi sağlar. Bu yaklaşım, beni kültürel pratiklerin ardında yer alan maddi ve mekânsal

düzenekleri de dikkate almaya yönlendiriyor. Nesnelerin, toplumsal ilişkilerin yalnızca taşıyıcısı değil, aynı zamanda kurucu bir bileşeni olduğunu, bu çerçevede, etnografik gözlemlerimi değerlendirirken, maddi olanın kültürel anlam üretimindeki rolünü ihmal etmemenin gerekliliğini daha açık biçimde kavrıyorum.

Keşkek bağlamındaki gerçekleştirdiğim saha çalışmam da bu anlayışla büyük ölçüde örtüşüyor. Saha araştırmalarım sırasında yalnızca insanlar arasındaki etkileşimleri değil, kazan, odun, büyük tahta kaşık, kevgir, bakır kaplar, taş fırın, ısı, zaman ve hatta pişirme alanının fiziksel sınırları gibi insan olmayan unsurların da süreci belirlediğini bugünden bakarak daha iyi kavrıyorum. Bu maddi unsurlar, yalnızca yemek yapımının arka planında işleyen araçlar değil; kimlerin sürece katılacağına, kimlerin izleyici konumda kalacağına, hangi hareketlerin mümkün olacağına ve topluluk bedeninin mekânda nasıl konumlanacağına doğrudan etki ediyordu. Örneğin kazanın büyüklüğü, kimin karıştırabileceğini; kepçenin boyu, hangi vücut hareketlerinin mümkün olduğunu belirliyordu. Kimi zaman keşkek karıştıran kadınların bedenleriyle nesneler arasında gelişen sessiz işbirliği, ilişkisel bir düzenin ortaya çıktığını gösteriyordu. Bu nesneler, yalnızca işlevsel araçlar değil; topluluğun ritmini, sınırını ve birlikte-oluş biçimini kuran etkenlerdi. Dolayısıyla bu yaklaşım, keşkek gibi maddi bir kültürel nesneyi sadece “geleneksel yemek” olarak değil, topluluğu şekillendiren, ilişkileri düzenleyen, mekânsal ve bedensel pratikleri yönlendiren bir aktör olarak düşünmemi sağlıyor.

Latour’un bu yaklaşımı, maddi unsurların toplumsal ilişkilerdeki kurucu rolünü ortaya koyarken, bu ilişkilerin yalnızca zihinsel ve sembolik düzeyde değil, bedensel ve duyusal düzeylerde de kurulduğunu fark etmeme de yardımcı oldu. Bu noktada, maddi dönüşün etnografik yöntemi nasıl dönüştürdüğünü anlamak açısından, İngiliz antropolog Sarah Pink’in duyusal etnografi yaklaşımı önemli bir açılım sunmaktadır. Özellikle medya, tasarım ve günlük yaşam pratikleri üzerine çalışmalarıyla tanınan Pink, *Doing Sensory Ethnography* (2009) adlı eserinde, kültürel deneyimin yalnızca sözel anlatılarla değil; görme, dokunma, işitme, koklama ve tatma gibi duyular aracılığıyla da üretildiğini ve aktarılabildiğini

savunur. Ona göre etnograf, yalnızca ne söylendiğine değil, aynı zamanda bedenin nasıl hareket ettiğine, hangi kokuların ortamı belirlediğine, hangi dokunuşların etkileşimi yönlendirdiğine de dikkat etmelidir (Pink, 2009: 1). Pink'in yaklaşımı, duyusal etkileşimleri analiz etmeyi, bedenin ve duyuların bilgisel değerini dikkate almayı mümkün kılıyor. Böylece maddi dönüş, yalnızca nesnelerin kültürel analizdeki yerini yeniden düşünmeyi değil, aynı zamanda etnografik gözlemin bedenlenmiş ve çok-duyulu boyutlarını dikkate alarak saha deneyiminin nasıl üretildiğini daha kapsamlı biçimde analiz etmeyi mümkün kılıyor.

2. Maddi Dönüş ve Appadurai'nin Yaklaşımı

Antropolojide "maddi dönüş" olarak adlandırılan yönelim, insan merkezli analizlerden uzaklaşarak, nesneleri toplumsal yaşamın aktif özneleri olarak ele alan yeni bir paradigmayı temsil etmektedir. Bu yaklaşım, kültürel analizde nesneleri yalnızca sembolik temsiller ya da pasif göstergeler olarak değil; sosyal ilişkilerin, anlam üretiminin ve tarihsel süreçlerin yapıtaşları olarak konumlandırır. Bu dönüşümün en önemli kurucu figürlerinden biri Appadurai'dir. Küreselleşme, kültürel dolaşım, maddi kültür ve değer üretimi gibi konularda geliştirdiği kuramsal yaklaşımlar, onu çağdaş antropolojinin öncülerinden biri haline getirmiştir.

Appadurai'nin editörlüğünde hazırlanan kitabın önemli bölümlerinden biri, Igor Kopytoff'un kaleme aldığı *The Cultural Biography of Things* başlıklı makaledir. Kopytoff, nesnelerin sabit ve evrensel anlamlar taşımadığını, toplumsal bağlama bağlı olarak yaşam döngüleri içinde farklı konumlar kazanabildiğini savunur. Ona göre bir nesne, tıpkı bir insan gibi sosyal bir biyografiye sahiptir: doğar, el değiştirir, ekonomik meta hâline gelir, kutsallık ya da kişisel aidiyet kazanarak yeniden anlamlanır (Kopytoff, 1986; 64–65). Bu yaklaşım özellikle Batı Afrika'daki kölelik örneği üzerinden açımlanır; Kopytoff, hem insanların hem de nesnelerin belli koşullarda metalaşabileceğini, başka koşullarda ise kişisel ya da kültürel anlamlarla donatılabileceğini gösterir. Bu perspektif, nesnelere tekil ve sabit anlamlar atfetmenin ötesine geçerek, onların toplumsal bağlamda dönüşebilir varlıklar olduğunu ortaya koyar. Nitekim saha araştırmam sırasında gözlemlediğim

keşkek de benzer bir kültürel biyografi taşır: bir yerde düğün yemeğidir, başka bir köyde bayramda tüm köy halkına sunulan kolektif bir paylaşımın nesnesi; kimi evlerde ise misafire sunulan, geleneksel olduğu için değerli sayılan ama artık sanayi tipi üretimle lokantada satılan bir ürün. Aynı nesne, farklı sosyal konumlarda ve ilişkilerde çok farklı anlamlara bürünmektedir.

Kopytoff'un nesnelere bir yaşam döngüsü ve sosyal kimlik kazandıran bu yaklaşımı, kitabın genel kuramsal çerçevesini şekillendiren Appadurai'nin düşünceleriyle doğrudan ilişkilidir. Appadurai, nesneleri yalnızca değişim nesneleri olarak değil; üretim, tüketim, elden çıkarma gibi farklı dolaşım biçimleri içinde yeniden anlam kazanan toplumsal aktörler olarak ele alır. Bu ilişkisellik, nesnelerin sadece bağlam içinde anlam kazandığını değil, aynı zamanda bu bağlamları kuran, dönüştüren ve yeniden üreten yapılar olduğunu da varsayar (Appadurai, 1986; 3). Appadurai'nin "değer rejimleri" (regimes of value) kavramı da bu dönüşebilirliğe işaret eder: aynı nesne bir bağlamda ekonomik değer taşıyabilirken, başka bir bağlamda kültürel, duygusal ya da sembolik bir anlam kazanabilir. Örneğin keşkek, bir törende kolektif kimlik ve aidiyetin taşıyıcısı olurken, başka bir yerde yalnızca "otantik" olduğu için tercih edilen bir ikramlık hâline gelebilir. Appadurai, bu dolaşım sürecini analiz ederek, nesnelerin sabit anlamlar taşımadığı; her sosyal ilişki içinde yeniden değerlendiği bir kuramsal çerçeve sunar.

Appadurai'nin bu ilişkiselliğe dayalı nesne anlayışı, klasik antropolojik kuramlarla da etkileşim içindedir. Örneğin Fransız antropolog Marcel Mauss, *The Gift* (2002) adlı eserinde armağanlaşmanın sadece ekonomik bir değiş tokuş değil, aynı zamanda toplumsal bağların kurulmasını sağlayan bir sistem olduğunu ileri sürer. Mauss'a göre armağanlar, yalnızca nesne olarak değil; borç, onur, bağlılık ve karşılıklılık gibi toplumsal duyguların taşıyıcısıdır (Mauss, 2002; 38). Appadurai, bu armağan düşüncesini genişletir ve nesnelerin yalnızca değiş tokuş sırasında değil, dolaşımları boyunca nasıl farklı anlamlar kazandığını analiz eder. Diğer yandan, Karl Marx'ın *Das Kapital* (1867) adlı eserinde geliştirdiği "meta fetişizmi" kavramı, kapitalist üretim sisteminde nesnelerin yalnızca değişim değeri taşıyan araçlara

dönüştüğünü ve bu süreçte nesnelerin ardındaki insan emeğinin gizlendiğini savunur (Marx; 2011; 82-83). Appadurai, Marx'ın bu eleştirisinden yola çıkar; ancak maddi kültürün sabit anlamlara indirgenemeyeceğini, nesnelerin yalnızca ekonomik değiş tokuşun pasif taşıyıcıları değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel dönüşümün etkin bileşenleri olduğunu ileri sürer. Ona göre nesneler, bulundukları bağlama göre değer kazanır, kimlik değiştirir ve toplumsal ilişkileri hem yansıtan hem de şekillendiren aktörlere dönüşür. Örneğin, keşkek kazanı bir zamanlar kolektif emeğin, paylaşımın ve ritüelin sembolü iken; bugün bazı düğün salonlarında, yalnızca "geleneksel görüntü"sü korunarak, sanayi tipi üretimle yeniden tanımlanan bir tüketim nesnesi haline gelebilir. Bu örnek, Appadurai'nin nesneleri durağan değil, dolaşım içinde sürekli yeniden anlam kazanan toplumsal aktörler olarak değerlendirdiği kuramsal çerçevenin sahada somut biçimde karşılık bulduğunu gösterir.

Bu kuramsal yönelim yalnızca nesnelerin sosyolojik anlamlarını çoğullaştırmakla kalmaz, aynı zamanda etnografik yöntemin ve yazının kendisini de yeniden düşünmeye davet eder. Appadurai'nin nesne merkezli yaklaşımı, *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography* (Clifford, Marcus, 1986) ile şekillenen ve "yeni etnografi" olarak tanımlanan paradigmayla güçlü biçimde örtüşür. Yeni etnografi, araştırmacının anlatıdaki konumunu gizlemek yerine görünür kılmayı, temsiliyet sorununu metnin merkezine yerleştirmeyi ve anlatıyı yalnızca gözlemin değil, yorumun da bir ürünü olarak kavramayı önerir. Appadurai de bu yönelimi destekleyecek biçimde, nesneleri yalnızca kültürel temsillerin pasif öğeleri olarak değil, anlatının etkin kurucuları olarak düşünmeye imkân tanır. Onun metinlerinde yalnızca nesnelerin çoklu anlam katmanları değil, bu anlamların nasıl kurulduğu da sorgulanır. Daniel Miller'ın nesnelerin kişilerin sosyalleşmede oynadığı aracı rolü ve nesnelerin de artık kültürel ifade için kullanılan birer aktör haline geldiği önermesinden (Miller, 1998; 490-491) hareketle, nesneler yalnızca tüketilen değil, kimlikleri, ilişkileri ve toplumsal sınırları biçimlendiren özneler haline gelir. Sarah Pink'in duyusal etnografisi bu düşünceyi pekiştirir; zira deneyim yalnızca görsel değil, dokunsal, işitsel ve bedensel boyutlarıyla birlikte ele alınmalıdır (Pink, 2009). Appadurai'nin postkolonyal okumaları ise, nesneleri estetik ve ekonomik değer

taşıyan araçlar olarak değil, aynı zamanda tarihsel iktidar ilişkilerinin taşıyıcıları olarak kavramsallaştırır.

Ancak zamanla bu kuramsal yaklaşım, çeşitli açılardan eleştirilmiş; hem metodolojik hem de kavramsal düzeyde bazı sınırlılıkları olduğu ifade edilmiştir. Eleştiriler incelendiğinde, ilk olarak Appadurai'nin nesnelerin sosyal yaşamı (*the social life of things*) metaforu ön plana çıkmaktadır. Antropolog Daniel Miller, bu kavramın fazlasıyla edebi ve antropomorfik olduğunu ileri sürerek, nesneleri canlı varlıklar gibi tasvir etmenin analitik açıklığı azalttığını savunur. Miller'a göre, nesnelerin toplumsal etkilerini anlamak için onları "yaşam" döngüleriyle özdeşleştirmek gerekmez; bu tür bir metafor, nesnelerin gerçek maddi bağlamlarını ve kullanım pratiklerini görmezden gelme riski taşır (Miller, 1998, s. 3–5).

Miller'ın temel itirazı, Appadurai'nin yaklaşımının nesnelerin "dolaşımı" ve "değer kazanımı" gibi soyut kavramlar üzerinden şekillenmesi nedeniyle, gündelik yaşam pratiklerinden kopma tehlikesi taşımasıdır. Ona göre, nesnelerin toplumsal hayattaki rolünü anlamanın yolu, onları dramatik veya simgesel süreçlerin parçası olarak görmektense, insanların onlarla nasıl etkileşime girdiğini, nasıl kullandığını, değiştirdiğini ve gündelik hayatın içine nasıl yerleştirdiğini incelemekten geçer. Bu bağlamda Miller, nesnelerin sosyal etkisini açıklamak için dolaşım temelli bir analizden ziyade, maddi kültürün pratik ve yerel bağlamlarını önceleyen bir yaklaşımı savunur. Örneğin, bir yemek kabının anlamı, onun ritüel bir sunum objesi olup olmamasından çok, kimin tarafından, hangi koşullarda ve nasıl kullanıldığına bağlı olarak belirlenir. Ayrıca Miller, Appadurai'nin nesneleri "toplumsal aktör" olarak konumlandırmasının, onları neredeyse özneleştiren bir dille anlatmasının, nesnelerin yapısal etkisini abarttığını ve insanların aktör konumunu gölgede bırakabileceğini ileri sürer. Bu tür bir yaklaşım, özne-nesne ayrımını bulanıklaştırarak, analitik kategorilerin sınırlarını da muğlaklaştırır (Miller, 1998, 48-50).

Appadurai'nin nesnelerin küresel dolaşımı üzerine geliştirdiği kuramsal çerçeve, çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin en dikkat çekici olanlarından biri, çalışmasının tarihsel ve politik bağlamdan görece kopuk olduğuna yöneliktir. Craig Calhoun (1994), Appadurai'nin kitabında sunulan analizlerin, sömürgecilik tarihi, yapısal eşitsizlikler ve küresel kapitalizmin belirleyici etkileri gibi kritik unsurları yeterince hesaba katmadığını öne sürmektedir. Calhoun'a göre, Appadurai'nin dolaşım merkezli yaklaşımı, nesnelerin hareketini kültürel bağlamda anlamlandırmakta başarılı olsa da, bu hareketin arkasında yatan tarihsel güç ilişkilerini görünmez kılma riski taşımaktadır (Calhoun, 1994, s. 69-70).

Appadurai'nin yaklaşımının, kuramsal ve eleştirel tartışmalara rağmen, maddi dönüşün antropolojide uzun süre ihmal edilen beden, duyular, nesneler ve mekân gibi öğelerin bilgi üretiminde ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından hâlâ dönüştürücü bir potansiyel taşıdığı kanaatindeyim. Bu yaklaşımın yalnızca kuramsal bir yenilik olarak değil, aynı zamanda etnografik yöntemi dönüştürmeye yönelik bir davet olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Zira Appadurai'nin nesnelere atfettiği "değerin dolaşımı" fikri, kültürel çözümlemelerde sabit ve evrensel kategoriler yerine, tarihsel bağlamlara ve toplumsal ilişkilenmelere duyarlı, dinamik bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Bu yaklaşım, yalnızca teorik düzlemde kalmamakta; araştırma pratiğinde de gözlemlenebilir dönüşümler yaratmaktadır. Nitekim bu düşünsel yönelimi kendi saha çalışmamda da somut biçimde deneyimleme imkânı buldum. Sakarya'nın farklı köylerinde gerçekleştirdiğim saha çalışmasında, aynı keşkek kazanı kimi evlerde "atadan kalma bir miras" olarak saygıyla korunurken, başka bir köyde Ramazan Bayramı'nda kamusal alanda, kolektif emeğin ürünü olarak yüzlerce kişiye servis edilen keşkeğin pişirildiği toplumsal bir aktöre dönüşüyordu. Nesne, farklı bağlamlarda, farklı değer rejimleri içinde yeni anlamlarla donanıyor; bu anlamlar ise yalnızca kültürel sembolizmle değil, gündelik pratikler, mekânsal örgütlenmeler ve toplumsal ritimlerle de kuruluyor. Bu gözlem, yalnızca nesnelere değil, onları çevreleyen bedensel pratiklere ve duyusal deneyimlere de odaklanmayı gerektiriyor. Keşkek karıştıran kadınların bedenleriyle kazan arasında kurduğu

sessiz işbirliği, yalnızca işlevsel bir faaliyet değil; aynı zamanda topluluğu kuran, mekânda ritim ve hiyerarşi yaratan ilişkisel bir düzendir.

Ben bu çerçevede, kültürel deneyimi yalnızca sözlü anlatılarla değil; kullanılan objeler, dokunulan yüzeyler ve paylaşılan mekânlar aracılığıyla da anlamanın, daha bütünlüklü bir antropolojik bakış sunduğunu savunuyorum. Aksi takdirde, antropolojik analizlerin bağlamdan kopuk, tipolojilere sıkışmış ve çoğu zaman önyargıları yeniden üreten bir alana çekilmesi kaçınılmaz olur. Bugün, bir keşkek kazanının yeniden hatırlanması, temsiliyetin yalnızca sembolik değil, aynı zamanda maddi ve duyusal yollarla da kurulduğunu göstermektedir. Keşkek kazanına gösterilen dikkat, yalnızca bir yemek pratiğinin değil; kolektif hafızanın, topluluk olma hâlinin ve mekânsal aidiyetin de yeniden üretildiği bir düzlemi işaret eder. Bu nedenle etnografik anlatı yalnızca gözlemle değil; dokunma, hissetme ve birliktelik deneyimini de içerecek şekilde bütüncül yaklaşımla düşünülmelidir.

Sonuç

Bu çalışma, Appadurai'nin öncülüğünü yaptığı maddi dönüş kuramı çerçevesinde, kültürel deneyimlerin yalnızca sembolik ya da sözlü anlatılarla değil; nesneler, bedenler, duyular ve mekânlar aracılığıyla da anlaşılması gerektiği savını temel alır. Appadurai'nin çalışmasında geliştirdiği "değerin dolaşımı" ve "nesnelerin sosyal yaşamı" gibi kavramlar, kültürel anlamın sabit ya da evrensel kategorilerden değil, bağlamsal ve ilişkisel etkileşimlerden doğduğunu ileri sürer. Bu kuramsal yönelim, klasik etnografyanın metin merkezli ve insanı tekil aktör olarak konumlandıran yaklaşımını sorgulamakta; bunun yerine, kültürel çözümlemelere çok katmanlı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Sakarya'daki saha çalışmamda, keşkek pratiği üzerinden yaptığım gözlemler, bu yaklaşımın pratikteki karşılıklarını somut biçimde gösterdi. Aynı yemeğin kimi köylerde bayram ritüelleriyle topluluk inşasına hizmet eden bir araç, kimi yerlerde ise nostaljik bir hatıra ya da temsili bir sunum olarak yeniden şekillenmesi, nesnelerin tekil ve sabit anlamlar taşımadığını; aksine toplumsal, mekânsal ve duygusal bağlamlara göre dönüştüğünü açıkça ortaya

koydu. Bu çerçevede keşkek kazanı, yalnızca bir mutfak gereci değil, kolektif belleğin, toplumsal ilişkilerin ve aidiyetin taşıyıcısı olarak işlev görmektedir.

Appadurai'nin kuramı, yalnızca nesnelerin kültürel anlamını açıklamakla kalmaz; aynı zamanda duyusal antropolojiyle kesişerek, etnografik yöntemin sınırlarını da genişletir. Sarah Pink'in duyusal etnografi (Pink, 2009; xi) yaklaşımıyla paralellik kuran bu perspektif, kültürel pratiklerin yalnızca görsel ya da sözel temsillerle değil, aynı zamanda bedensel deneyimler ve duyular aracılığıyla da kavranabileceğini ileri sürer. Keşkek hazırlanışı sırasında kazan başında gerçekleşen sessiz ve ritmik işbirliği, beden ile nesne arasındaki ilişkinin kültürel anlam üretiminde ne denli belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu gözlem, etnografik anlatının yalnızca sözlü aktarıma dayanmakla sınırlı kalmaması gerektiğine dair düşüncemi pekiştirmiştir.

Bu bağlamda, kültürel deneyimi yalnızca sözel temsillerle açıklamak, antropolojik bilgi üretimini indirgemeci ve soyut hale getirme riski taşır. Antropolojinin erken dönemlerinde gözlemlenen kolonyal sınıflama sistemleri de bu tür indirgemeci yaklaşımların tarihsel örnekleridir. Oysa kültürü anlamak, onu sadece temsil etmek değil; onunla yaşamak, ona dokunmak ve onunla kurulmuş çok-duyulu ilişkileri kavramakla mümkündür. Appadurai'nin maddi dönüş kuramı, bu yöndeki düşünsel açılımları destekleyerek, nesnelerin toplumsal dünyadaki etkilerini hem teorik hem de metodolojik düzlemde görünür kılmakta; etnografiyi yalnızca yazmak değil, duyumsamak, temas etmek ve birlikte deneyimlemek olarak yeniden düşünmeye çağırmaktadır.

Kaynaklar

Appadurai, A. (Ed.). (1986). *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge University Press.

Appadurai, A. (2006). *The Thing Itself*. Public Culture, 18(1), 5 21. https://doi.org/10.1215/08992363-18-1-15

Artan, C. (2020). Küreselleşme ve Popüler Kültürün Yükselişi. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi* (4), 25-35.

Calhoun, C. (1994). *Social Theory and The Politics of Identity*. Blackwell.

Clifford, J., Marcus, G. E. (Ed.). (1986). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. University of California Press.

Greenwood, D., (2018). *The Taming of Evolution: The Persistence of Nonevolutionary Views in the Study of Humans*. Cornell University Press, 2018. Project MUSE. https://dx.doi.org/10.1353/book.57420

Harris, M., (1974). *Cows, Pigs, Wars and Witches – The Riddles of Culture*. Random House, New York.

Harris, M. (1979). *Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture*. New York: Random House.

Kopytoff, I. (1986). The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge University Press, 64-91.

Latour, B., (2005*). Reassembling the Social-An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press Inc., New York.

Marx, K., (2011). *Kapital-Ekonomi Politiğin Eleştirisi.* Yordam Kitap, İstanbul.

Mauss, M., (2002). *The Gift*. Routledge Classics, London and New York.

Miller, D., (1998). *Material Culture: The Social Life Of External Objects*. British Journal of Psychotherapy, 14(4), 483-492.

Miller, D. (1998). Why Some Things Matter. D. Miller (Ed.), *Material Cultures: Why Some Things Matter.* University of Chicago Press, 3-21.

Mukerji, C., (2015). The Material Turn. *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences*, Robert Scott and Stephen Kosslyn (Ed.). New York: John Wiley & Sons.

Pink, S., (2009). *Doing Sensory Ethnography*. Sage Publications.

FİNANS: Bu çalışmanın yürütülmesinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.
ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI: Yazar, bu çalışmayı etkileyebilecek finansal çıkarlar veya kişisel ilişkiler olmadığını beyan eder.
YAZAR KATKILARI: Yazar, makalenin tümünü katkılarıyla oluşturmuştur.
ETİK ONAY BEYANI: Bu çalışmada Yerel Etik Kurul Onayına gerek duyulmamıştır.
VERİ KULLANILABİLİRLİK BEYANI: Bu çalışmada kullanılan verilere yazardan talep üzerine erişilebilir.

FINANCE: No financial support was received for the conduct of this study.
CONFLICT OF INTEREST STATEMENT: The author declare that there are no financial interests or personal relationships that may influence this study.
AUTHOR CONTRIBUTIONS: The author has contributed to the manuscript in its entirety.
ETHICAL APPROVAL STATEMENT: Local Ethics Committee Approval was not required for this study.
DATA AVAILABILITY STATEMENT: The data used in this study are available upon request from the author.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License)